

Ivan Fuček

ODSUTNA DIMENZIJA KONCILSKE OBNOVE

»Dodi kraljevstvo tvoje...«

Sve se više gomila literatura o obnovi. Stalno je u porastu. Jedva je ikad bilo toliko mnoštvo napisa: knjiga, samostalnih brošura, članaka po časopisima i novinama, otisaka izrečenih ili dopisnih predavanja i slično. Glavna, ako ne i jedina tema tih gigantskih tonaža ispisanoga papira govori o »svijetu«, o »približavanju svijetu«, o »angažmanu za svijet«, o »izgradnji svijeta«, o »asimilaciji svjetskih stvarnosti«. . . Bitan sadržaj teme i, prema tome, osnovno usmjerenje obnove, izgleda, jest u tome da danas kršćanstvo bude vidno u očima svijeta, da odgovori potrebama svijeta, njegovim tjeskobama i radostima, da se nekako uskladi i s mišljenjem i s principima svijeta. Tako bismo otprilike mogli izraziti opisnu definiciju današnje obnove. A put kojim bi valjalo ići bio bi da se »požuri razvoj reforme kršćanske tradicionalne nauke u svjetlu novih shvaćanja koja čovjek ima o samome sebi«, i na planu teologije i na planu pastoralne djelatnosti, odnosno kršćanske akcije u najširem smislu, kao i na planu duhovnosti. Program obnove praktički ide za tim da se radikalno stavi u pitanje ono što je dosadašnje kršćanstvo reklo o svijetu, o čovjeku i o samome Bogu, time da se na taj način moderni kršćanin uzmogne adekvatno prilagoditi zahtjevima vremena.

U programima obnove ima, doduše, inačica i razlika. No uza svu raznolikost i šarolikost takvih inačica i samih programa, ono što ujedinjuje sve predstavnike obnove i sve programe, što više-manje čini zajednički nazivnik svih stremljenja, ono što se slijeva u jedinstveni pokretni princip, upravo je *stav prema svijetu*. A taj se stav ne prosuđuje tek po tome što smo danas, općenito govoreći, izoštreniji i osjetljiviji za svijet i svjetske realnosti, nego se prosuđuje prema prihvaćanju svijeta kao jedinog mogućeg kriterija i vjere, i životnog elana i plodnosti djelovanja Crkve. Ako su kršćani prošlosti shvaćali da svijet treba da bude u službi

Crkve, danas treba da shvate situaciju obratno. Mi prisustvujemo inverznom procesu koji zahvaća većinu vjernika. Svijet, naime, treba da opravda Crkvu, inače je ona izgubila šanse. Pa htjeli mi ili ne htjeli, u tom kontekstu izraz »sekularizacija« neminovno je povezan s obnovom. Taj izraz, štaviše, ulazi u srž pitanja, dapače i onda kad netko ne bi želio slijediti mišljenja ekstremne ljevice. Sekularizacija postade jednostavno konstitutiv obnove.¹

Nema sumnje, Drugi vatikanski koncil odlučno je upravio sve žive snage Crkve prema realističnoj, odvažnoj i smionoj inkarnaciji ili utjelovljenju u vrijednosti svijeta. Iz njegovih velikih dokumenata očitava se lik kršćanina novoga tipa. On je odvažan, odlučan, smion, hrabar čovjek koji odbija da ga zamišljaju bez odnosa i prave veze sa sudbinom svijeta i sudbinom braće ljudi u svijetu. U ime svoje vjere u Evandelje osjeća se dužnim da sa svom braćom ljudima, bili oni ma koje boje ili ideologije, izgradi svijet dostojan čovjeka. On se ne plaši opasnosti da sav svoj život ispuni obvezama službe svijetu i ljudskim zadacima. Izbjegavati svijet, poprimiti prema svijetu stav odsutnosti, čini se u svjetlu koncilske teologije već u samoj polaznoj točki nezamislivo, pa stoga i neprihvatljivo. Kršćanin danas ne samo da želi ozbiljno shvatiti svoj poziv da bude »kvasac svijeta« nego on je uvjeren da kvasac ne može proizvoditi svoj učinak ako se stvarno ne nađe »u tijestu«.²

Nedvojbeno je: Crkva mora upozoriti ljude da ona ne postoji na svijetu za sebe, u smislu bilo kakva ghetta ili tornja od bjelokosti. Krist je Crkvu dao svijetu i njegovu spasenju. Nu možda ipak tu sve nije sasvim jasno? Možda ipak svi vidovi koncilske obnove nisu svima jednako prisutni niti su predmet jednake pozornosti? Da li je primarno pitanje što je »svijet«, o kome se inače toliko govori i piše, svim tim govornicima i piscima evidentno? Mi smo danas toliko zabrinuti za svijet da postoji prava opasnost da u toj riječi »svijet« ne uočimo temeljnu ekvivokaciju, odnosno osnovno protuslovlje koje sadržava upotreba toga izraza tijekom povijesti spasenja. Opasnost je da zaboravimo da je prema tekstovima Novoga zavjeta i baštine kršćanske Tradicije riječ »svijet« predmet dvaju protu-

---

¹ O problemu na svoj način pišu neki komentatori konstitucije *Gaudium et spes*: Y. CONGAR, *Eglise et monde dans la perspective de Vatican II*, u *Vatican II, L'Eglise dans le monde de ce temps*, t. III, réflexions et perspectives, Paris, Cerf, 1967, str. 15—41; G. THILS, *L'activité humaine dans l'univers*, u istoj kolekciji, t. II, str. 279—303; Y. CONGAR, *Le rôle de l'Eglise dans le monde de ce temps*, u istoj kolekciji, t. II, str. 305—327; — isti, *Viertes Kapitel des Ersten Teils (Gaudium et spes), Einleitung und Kommentar*, u LThK (*Das zweite vatikanische Konzil*, III), str. 397. sl.; R. L. RICHARD, *Teologia della secolarizzazione*, *Giornale di teologia* 43, Queriniana - Brescia 1970; usp. H. COX, *La cité séculière*, ed. 2, Casterman 1968, osobito u drugom dijelu pod naslovom *L'Eglise dans la Cité séculière*, str. 131. sl.

² [...] Crkvi ne može biti svejedno i ona ne može stajati po strani kad se novi svijet gradi, makar ona kao takva nema pozvanja na misiju da ga sama izabere i gradi. Briga da se izgradi svijet u kojem će ljudi postići veće osobno oslobođenje i zrelost ulazi u okvir samoga zadatka Crkve — voditi ljude k Bogu, to jest k većoj svetosti i rastu u ljubavi«, tako piše T. ŠAGI-BUNIC, *Ali drugog puta nema*, Zagreb, KS, 1969, str. 308; usp. GS 36; 56; 41; 32; 40; AG 15; AA 5—7; E. SCHILLEBEECKX, *Le monde et l'Eglise*, Paris 1967.

slovnih značenja. Jedno značenje upućuje na svečano prihvaćanje svijeta. Drugo upozorava na isto tako svečano odricanje, otklon svijeta. S jedne strane stoji zagrljaj: »Da, Bog je tako ljubio svijet da je dao svoga jedino-rođenoga Sina da ne pogine ni jedan koji u nj vjeruje, već da ima život vječni« (Iv 3,16—17). S druge strane, dapače u istog Ivana, stoji nepomirljiv otklon: »Nemojte ljubiti ni svijeta ni onoga što je na svijetu! Ako tko ljubi svijet, u njemu nema ljubavi Očeve« (1 Iv 2,15).

Nije potrebno da u tom smislu nižemo serije citata jer navedena dva mjesta nisu jedina. Zapravo je sva povijest spasenja i povijest Crkve u tome fokusu ukorijenjena svojom dvostrukom polarizacijom: prihvaćanje i zaskrbljeno nastojanje da se izgradi zaista »kršćanski svijet« i odbacivanje svijeta s motivacijom da je samo »jedno potrebno« — unum necessarium. Takva nam polarizacija silovito nameće izbor: ili jedan ili drugi pol. I uvijek smo u napasti da se opredijelimo za polove; da prigrlimo jedan, a isključimo drugi. U prošlosti je stanovita tradicija promatrala svako otvaranje prema svijetu kao izdaju ili apostaziju od sakralnih vrednota. Danas se svaki bijeg od svijeta optužuje kao bezvrijedan i promašen, pa se u tom smislu ljudi izražavaju i o životu kontemplativnih redovnika, štaviše, ponekad i o samoj liturgiji.³ Sve što god nas na bilo koji način udaljuje od svijeta ili nam samo svraća pozornost na nešto drugo, a ne na svijet i njegove vrijednosti, danas se strogo osuđuje. U toj kritici ima mnogo istinitog i opravdanog. Novi zavjet i Tradicija ne dozvoljavaju niti neko apsolutno opredjeljenje za svijet kao za jedinu realnost, a niti apsolutan bijeg i napuštanje svijeta, njegov otklon kao nešto proketo. U svjetlu Novog zavjeta i Predaje svijet je mjesto Kristove inkarnacije, područje utjelovljenja Crkve sa zadatkom njegova spasenja. Treba ga zabaciti onda kad preraste u »apsolut«. Radi se, dakle, o polarizacionim vidicima iste jedinstvene stvarnosti. U tu se stvarnost kršćanin mora ugraditi, nju mora živjeti, mora je evolvirati, dovesti po Kristu natrag u kontakt s Ocem.

Bilo je potrebno uočiti prividan paradoks jer je upravo tu polazna točka autentične koncilske obnove. Najviši kriteriji kršćanstva nisu »svijet« i njegove vrijednosti, nego »Kraljevstvo Božje« kako ga je naviještao

³ Vidi kako se o »svijetu« izražavaju C. LESQUIVIT i P. GRELOT, *Svijet*, u *Rječniku biblijske teologije*, Zagreb, KS, 1969, 1320—1328, osobito pod naslovom *Dvoznačnost svijeta*, 1323—1325; Papa IVAN XXIII, u enciklici *Mater et magistra*, u AAS 53 (1961) 401 i dalje; usp. J. M. R. TILLARD, *Religieux aujourd'hui*, Bruxelles, »Lumen vitae«, 1969, osobito pod naslovom »*Fuir le monde?*«, str. 74—104; C. RIVA u svom komentaru konstitucije *Gaudium et spes*, 3. ed., Elle di ci, Torino-Leumann, 1968, str. 382. sl., razlikuje *trostruko* značenje izraza *svijet*. Osim ona dva koja smo razložili donosi Pavlovo *treće* značenje, kad u poslanici Rimljanima, govoreći o Duhu Svetom koji donosi »slobodu, snagu i slavu«, kaže: »Tà cjelokupno stvorenje ustrajno iščekuje ovo objavljivanje sinova Božjih — stvorenje, naime, bijaše podvrgnuto ispraznosti, ne svojevrijedno, nego od onoga koji ga podvrgnu — u nadi da će se i samo stvorenje osloboditi ropstva raspadljivosti da sudjeluje u slobodi slave djece Božje. Uistinu znamo da sva stvorenja zajedno uzdišu i da se sva skupa nalaze u porođajnim mukama sve dosad. No, ne samo ona već i mi koji imamo prve plodove Duha, sami u sebi uzdišemo ustrajno iščekujući posinjenje: otkupljenje našega tijela. Nadom smo naime spašeni« (8, 19—23).

Gospodin. U toj se regiji »Kraljevstva Božjeg«, utjelovljenog u tkivo i u sudbinu svijeta, susreću egzistencijalno pomirena dva oprečna pola prividnog paradoksa. S jedne strane gledano Bog je stvorio svijet. On je odbljesak Božje dobrote, sjedište Kristove punine — »pleroma tou Hristou« (usp. LG 7). Takav svijet je predmet čovjekove i ljubavi i brige. Čovjek treba da svijet upotpuni, taj sakrament Božjega Kraljevstva, taj vidljivi znak Božjeg utjelovljenja u našu stvarnost usmjeren prema eshatonu, da ga vodi i upravlja. Stoga je Crkva svaku vrstu dualizma, gnosticizma i maniheizma uvijek odbacivala kao herezu. Svijet ne smijemo lučiti u vidu crno-bijele tehnike, niti smijemo odvajati vertikalnu od horizontalnu. Svijet je Božji dar čovjeku položen u njegove ruke da ga dalje izgrađuje, da kao suradnik Božji zajedno s Bogom radi na dovršenju stvaranja.

Dakako, ako se čovjek zatvori u svoj svijet, ako od njega načini »zemaljski grad« u smislu Harveya Coxa ili u bilo kojem izolacionom smislu, ako raskolnički odijeli svijet od njegove transcendentalne dimenzije i uzvišenih ciljeva, od otvorenosti prema »Svetoj Tajni«, kako bi se izrazio Karl Rahner, tada je, rečeno jezikom Biblije, čovjek izvršio »preljub«. Odbivši poziv na svoju transcendentalnu sudbinu, čovjek postaje Božjim neprijateljem, a sam svijet postaje neko demonsko kraljevstvo koje više nema osjećaja čak ni za mogućnost autodestrukcije — vlastitog uništenja i samoubojstva. Svijet se tada pretvara u ono Ivanovo: »požuda tijela, požuda očiju, oholost zbog imetka« (1 Iv 2,16). U ispravnom smislu riječi svijet je »prolaz k Bogu« (kao kroz Crveno more), »prolaz u Kraljevstvo« ovdje započeto, a tamo, u eshatonu, nastavljeno. No tako shvaćeni svijet postavlja uvjet, upravo odbijanje i negaciju onoga što Novi zavjet naziva »ovaj svijet«, odbijanje i negaciju onoga što je izričito grešno i izvor grijeha.⁴

Mada to što smo rekli nije nikakvo iznenađenje niti novost, potrebno je da se naglasi budući da na tom području danas vlada nevjerojatna zbrka pojmova, koja, uza svu »odraslost« svijeta, »modernost« i slično taj svijet lišava svakog kršćanskog smisla.

Tu nailazimo na glavno pitanje: na koji način taj svijet okrenuti, upraviti, usmjeriti prema Božjem Kraljevstvu? Uostalom, ima li to pitanje još smisla? Treba li današnji svijet upozoravati na Božje Kraljevstvo? A znamo li točno što je to »Božje Kraljevstvo«? Znamo li što molimo riječima Očenaša »Dodi kraljevstvo tvoje«? Od osnutka Crkve do danas nije valjda bilo ni dana ni trenutka da se ta molitva ne bi izgovarala u nekom zakutku svijeta. No pitamo se: je li smisao te autentično kršćanske mo-

---

⁴ M. FLICK, *L'attività umana nell'universo*, komentar III poglavlju *Gaudium et spes*, u *La Chiesa nel mondo contemporaneo*, 3. ed., Elle di ci, Torino-Leumann, 1968, osobito pod naslovom *L'attività umana e »il mondo che verrà«* (n. 39), str. 623—631; R. VOLKL, *Christ und Welt nach dem Neuen Testament*, Würzburg 1961; T. ŠAGI-BUNIC govoreći o vjeri u Krista kao principu kršćanske suradnje u izgrađivanju svijeta, kaže: »Zemaljski progres treba pažljivo razlikovati od rasta kraljevstva Božjega.« (Nav. dj., str. 308)

litve nama i danas tako jasan kao što je bio jasan generaciji prvih vjernika — Apostolima, učenicima, Pracrkvi? — kao što je bio jasan djeci Crkve otačke epohe? Kad danas izgovaramo iste riječi, molimo li još za istu stvarnost? Imamo li na umu isti sadržaj tih riječi, onaj koji su intendirali pracršćani? Što zapravo mi molimo izgovarajući riječi »Dodi kraljevstvo tvoje«?

Prije svega valja reći da se ovdje ne radi tek o pitanju hermeneutike, o sasma jezičnom pitanju.⁵ Radi se o nečem dubljem. Svatko tko dublje razmišlja i reflektira nad poviješću Crkve uviđa da je događaj Kraljevstva Božjeg na zemlji malo-pomalo, postepeno, »sensim sine sensu« gubio svoju jačinu i snagu značenja. Postepeno je prestao biti vrhunski kriterij svega kršćanskoga stremljenja. Događaj Božjeg Kraljevstva sve više je blijedio i udaljivao se od svoga prvotnog pojma. Mogli bismo čak postaviti pitanje: radi li se u stvari samo o zasjenjenju ili čak o »slomu« kršćanske eshatologije? Nedvojbeno je, događaj Kraljevstva Božjega u prvotnoj Crkvi bio je centar, apsolutno središnje iskustvo, središnji doživljaj vjere. Kasnije je taj doživljaj izblijedio. Čini se da su ga čak i zamijenili, nadomjestili naukom »O posljednjim stvarima čovjeka«. Radi se o teološkom traktatu koji je do danas ostao nedovoljno razvijen. A negativno je u tome što je imao pred očima gotovo isključivo jednu dimenziju: dimenziju individualnog spasenja. Ta je nauka izvršila svoj negativan utjecaj i na kršćansku pobožnost. Ova je poprimila novu karakteristiku, u isključivom smislu nepoznatu Pracrkvi, »bijeg od svijeta« zbog spasenja duše, dok se svijet sve više ukazivao kao »požuda tijela, požuda očiju i oholost zbog imetka«. Više-manje simultano počela se polarizirati i druga skupina. To su oni koji su zbog »spasa svijeta« počeli napuštati »nebo« i odricati se vrhunaravnih vrednota. I tako, čini se da bismo krizu kršćanstva u raznim epohama, a danas i krizu koncilske obnove, trebali da potražimo u nedoživljavanju i neiskustvu Božjega Kraljevstva. Ostaje pitanje: što je zapravo sadržaj te Kristove molitve? Nije li ona danas postala neshvatljiva i mnogim kršćanima? A ipak je to bila osnovna vrijednost Kristove poruke. Ne čini se, dakle, da bi krizu valjalo tražiti u tome što je Crkva nerazmjerna svijetu. Ta Crkva će uvijek biti »sablazan za Židove i ludost za Grke«.

Ponovno upozoravam: inkarnacija u stvarnosti svijeta u srži je potpuno kršćanski stav. U isto vrijeme je pun dvoznačnosti ako se dobro ne shvati. Služba bratu čovjeku u svjetlu vjere služba je Bogu. No vjera koja rasvjetljuje i oživljava našu službu treba da je hranjena prošnjom »Dodi kraljevstvo tvoje«. Uronjenost u svjetske stvarnosti, ako je ne hrani i ne prosvjetljuje živi kontakt sa živim Bogom, postaje čisto vremenita zaskrbljenost, zadaća, služba bez sigurne i po sebi bez dovoljne perspektive da bi uzmogla ispuniti život čovjeka koji vjeruje u vrhu-

⁵ R. DEVILLE - P. GRELOT, *Kraljevstvo*, u *Rječniku Biblijske teologije*, itd., 440 —449; P. HOFFMANN, *Reich Gottes*, u *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, Bd. 3, Dtv, München 1970, str. 434—448.

naravne realnosti i koji se nada budućem životu. Današnji, osobito mlad čovjek, osjetljiv je samo na ono svjedočenje koje se očituje u djelovanju. Želi vidjeti uspjeh. Ne vidi li uspjeha svoje molitve, opasnost je da je napusti, da zanemari svoju duhovnu dimenziju, da se ne obazire ni na svoj poziv kršćanina. No ne smijemo smetnuti s uma da kršćanin treba snage za svjedočenje u svijetu. On će je naći u disponibilnosti unutarnjem govoru Duha, u poslušnosti Duhu, u slušanju Božje riječi. Dimenzija molitve nije bijeg od svijeta nego traženje svjetla da razumijemo svijet. Molitva nije bijeg od vlastite odgovornosti u svjetskim angažmanima, nego stjecanje potrebne jakosti da ne pobjegnemo od nje, pogotovo od teže odgovornosti, nego da je prihvatimo sa sigurnošću, s odlučnošću spremna čovjeka, s duhovnom slobodom, a punim zalaganjem. Dimenzija molitve je sastanak s Nevidljivim da shvatimo vidljivo. Sastanak s Bogom u molitvi osvjetljava funkciju i finalnost zemaljskih stvarnosti, pomaže nam da izađemo iz egoizma pa da se susretnemo s bratom čovjekom i sa svim zemaljskim zadacima dobra i dobronamjerna srca.

Briga za svijet, smisao usađivanja Božjeg Kraljevstva u svijet — »plantatio Ecclesiae« — plodovi su kontakta s Bogom. To su plodovi koji nikad neće uzmanjkati, ako se radi o autentičnoj molitvi. Tko se sastaje s Bogom u molitvi, u svim ljudima priznaje braću s kojima zajedno dijeli ovu zemaljsku uvjetovanost, pa shvaća i priznaje njihovu prisutnost, njihovu vrijednost, njihovo djelovanje u tijestu svijeta. Molitva je stoga kvasac trajne renesanse, unutarnje obnove, element neprestanog dinamizma u služenju. Možda je premalo naglašen taj element obnove? Možda je i jedan od razloga zamagljenja pojma Božjeg Kraljevstva?

Pavao VI je u mnogo prilika govorio o »potrebi da se vratimo na osobnu molitvu«. Čini se da takav govor ima duboku religioznu vrijednost, kao i čisto humanu u smislu obrane najviših vrednota. Može li se čovjek izdići nad materijalistički mentalitet sadašnjice, favoriziran od birokratskog i industrijaliziranog rada koji sve više prelazi u automaciju, bez molitve? U toj situaciji tehnizacije i automacije neće li čovjek ostati u čisto fizičkoj dimenziji, ne upravlja li pogled na više vrijednosti? U kontaktu s Bogom, u sastanku s njime, čovjek ostvaruje svoju pravu autentičnu dimenziju, njegovo se srce otvara nadi i iščekivanju Božjega Kraljevstva. On je tada sposobniji shvatiti smisao Kristovih riječi »Dodi kraljevstvo tvoje« i svoj zadatak kršćanina s obzirom na svjetske realnosti.

•Kraljevstvo tvoje...•

Što, dakle, znači »Božje Kraljevstvo«? Gdje se ono i na koji se način može doživjeti i iskusiti da bi postalo veliki kotač zamašnjak naše evangelizacije i našega djelovanja? Pracrkva, vođena Duhom, čini se, odlično je pogađala odgovor na postavljeno pitanje. Ona bi Kraljevstvo doživljavala i potvrđivala uvijek ponovnim iskustvom svaki put kada bi se zajednica »prvi dan po suboti« (1 Kor 16,2; Dj 20,7) ili »osmi dan« sastajala na

proslavu »dana Gospodnjega« — *hemera Kyriou*.⁶ Tada su se Kristove riječi »da jedete i pijete za mojim stolom u mome kraljevstvu« (Lk 22, 30) ostvarile u punini. Tu se u liturgijskom događanju zaista doživljavalo Kraljevstvo Božje. Tu se proglašavala smrt Kristova i ispovijedalo njegovo uskrsnuće. Tu se proživljavala pashalna tajna u svojoj izvornoj jasnoći i bogatstvu. Tu se zajednica savršeno ugrađivala u novo razdoblje spasosne povijesti — u razdoblje Duha. Tu se stjecalo iskustvo »mira i radosti u Duhu Svetom«, što je po Pavlu bit Kraljevstva. I može se reći da se originalnost — nešto što nije posjedovala nikad nijedna religija, što nije bilo poznato ni židovskom sinagogalnom događaju, da se potpuna novost praktičanske liturgije sastojala u iskustvu koje možemo označiti sa tri riječi: *ulazak u Kraljevstvo!* Radi se o Kraljevstvu koje se doživljavalo usred zajednice, o kome se stjecalo nepatvoreno istinsko iskustvo; o Kraljevstvu nazočnom, a ipak još ne sasvim jer za ovaj svijet još mora doći.

Klasično mjesto u poslanici Rimljanima (6, 1—11) Pracrkva je odlično shvatila.⁷ Po milosti krštenja kršćanin je suobličen Kristovoj smrti. To znači da je suobličen i pashalnom otajstvu. A pashalno otajstvo sadržava i uskrsnuće. Po krštenju ili »smrću krštenja«, mistično-stvarnim sjeđinjenjem s udesom Kristove smrti, umrli smo vlasti grijeha. Iz toga slijedi da također i živimo s Kristom, da učestvujemo i u njegovu uskrsnuću. Tako se naš život odvija u dvostrukom obliku naše eshatološke egzistencije: mrtav grijehu, čovjek živi novim životom. Taj život, po toj preobrazbi fundiranoj i omogućenoj krštenjem, vodi ga ususret savršenstvu. Upravo taj »već sada« u sudjelovanju u Isusovu životu i udesu, ali »još ne« s obzirom na dovršenje savršenstva, odnosno očitovanje slave, zahtijeva moralno nastojanje, prokušanost, velikodušnost od svakoga.⁸ To je, eto, sakramentalno »ontičko« učešće u Kristovoj sudbini, u sadašnjoj sudbini i na svršetku vremena, u situaciji »već sada« Kristove tajanstvene prisutnosti i u situaciji »još ne« očitovanja njegove slave. Praktičanin je preko liturgije i sakramentalnog zbivanja, tih organa čovjekova susreta s preobraženim Kyriosom, dozvoljavao da se Krist rodi u njegovu srcu; Krist, kojega je shvaćao kao primordijalni korijenski sakrament, kao središte i srce svijeta, u kome je zatim i Crkvu promatrao kao prasakrament tog otajstvenog života.

⁶ G. DELLING, »*Hemera*«, *Der Gebrauch im NT*, u *Theologisches Wörterbuch zum NT*, Bd. 2, str. 950—956; P. AUVRAY — X. LÉON-DUFOUR, *Dan Gospodnji*, u *Rječniku biblijske teologije*, itd., 173—181.

⁷ R. SCHNACKENBURG, *Das Heilsgeschehen bei der Taufe nach dem hl. Apostel Paulus*, München 1950; H. B. MEYER, *Moral, Pastoral und Liturgie der Sakramente, Versuch einer ganzheitlichen Schau*, skripta, Innsbruck 1965/66, str. 6, sl.

⁸ Rim 6,1—11; 2 Kor 5,17—21; Rim 8, 9—14; Ef 5,22—24; Fil 3,8—16; »Character eschatologicus cultus christiani, sacramentis fundati, ne negligatur oportet. Nam Christus cultum, quem ut Deus-homo his in terris Patri exhibuit, resuscitatus et glorificatus in aeternum aeterno Patri praebet. Unde iam nunc participamus in eo cultu, quo Christus sine fine Patrem caelestem glorificat«, tako piše J. FUCHS, *De Sacramentis in genere, De Baptismo et Confirmatione*, ed. 3, Roma 1963, str. 19.

Liturgija u ono doba, a na poseban način Euharistija, predstavljala je upravo »prijelaz Crkve iz svijeta u nebo«; čin s kojim se i u kojemu se Crkva ostvarivala postajući tako ono što i jest: ulaz, uzašašće i zajedničarstvo. Pri tome je temeljni vid liturgije bio eshatološki. Liturgija je bila usmjerena i usredotočena na realnost Kraljevstva koje je činilo izvor, korijen i osnovni razlog, čime je Crkva u iskustvu i doživljavanju svoga podrijetla prosuđivala svijet i određivala svoju misiju unutar svijeta i svjetskih realnosti. A to je bivalo zbog toga što su prvi kršćani, zahvaljujući svome »prijelazu i uzašašću na nebo« kroz liturgijsko događanje spoznavali Kraljevstvo i s njime su dijelili »radost i mir u Duhu«, onu radost i mir kojih su onda bili pravi autentični svjedoci u svijetu i za svijet.⁹

Ima teologa koji smatraju da je jedna od najvećih tragedija Crkve, tragedija koju udžbenici prešućuju, što se malo-pomalo, »sensim sine sensu«, i u teologiji i u kršćanskoj duhovnosti, odnosno pobožnosti, zamračilo eshatološko obilježje kršćanske liturgije. Time je i sama liturgija s vremenom povučena u vode, na predjele, u kategorije strane njenom prvotnom duhu i izvornoj inspiraciji. Čini se, dakle, da tu, i nigdje drugdje, treba potražiti glavni razlog žalosnoga procesa zamagljenja, postepenoga propadanja sve do gotovo potpune zaboravi sadržaja prebogate stvarnosti Božjega Kraljevstva. Ljudi zamijeniše Božje Kraljevstvo individualističkom i isključivo futurističkom — makar u dobrom smislu — naukom o konačnim ciljevima čovjeka — u traktatu *De Novissimis*.

S time u vezi izgleda da u povijesti popatrističke teologije nema ničega što bi bilo jednostranije, pogrešnije od načina na koji se raspravljalo o sakramentima i o liturgiji uopće, napose o Euharistiji. Kad bismo fotografirali tu pogrešnost, tada bismo opazili dvostruki raskid ili raskol između liturgije i ekleziologije. Uslijed racionalnih i pravničkih kategorija koje su poslužile kao okviri ondašnje »nove teologije«, liturgiju su jednostavno prestali shvaćati kao »mjesto ostvarenja Crkve« — *locus Ecclesiae per excellentiam*. Sakramente su počeli smatrati sredstvima milosti za osiguranje individualnog spasenja i posvećenja više negoli uzdizanje i ostvarivanje Crkve. Time smo naznačili prvi raskol — teologije od liturgije — a sakramenti su se našli odvojeni od eshatologije. I tako su se prvobitna svijest, doživljavanje i iskustvo liturgije — koja se nekoć u toj svijesti promatrala kao prijelaz iz staroga u novi, iz novoga u budući život, kao hod i uspinjanje prema punini ostvarenja Kraljevstva, slili i nekako suzili na jedini vidik kulta, javnog i privatnog, sa svrhom da se zadovolji našim religioznim zahtjevima. Liturgija, to jest uvođenje u kolektivni prijelaz Crkve prema svome ispunjenju; sakrament, to jest vidljivi znak Božjega Kraljevstva, na taj su način bili svedeni na kulturalne kategorije, na katego-

⁹ E. J. LENGELING, *Liturgie*, u *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, Bd. 3, Dtv, München 1970, str. 77—100; C. VAGAGGINI, *Il senso teologico della Liturgia*, ed. 4, Roma 1965; S. MARSILI, *Liturgia*, u *Dizionario del Concilio Ecumenico Vaticano Secondo*, Unedi - Unione editoriale, Roma 1969, 1294—1342.

rije »dužnosti«, »učinaka«, »valjanosti«, »dopuštenosti« . . . I desilo se da je takav odviše razumski, odviše juridički, kasnije odviše skolastički vid liturgije, pred onim prvašnjim karizmatičko-eschatološkim, zauzeo središnji položaj, da ne kažemo isključivo jedini. A to znači da je liturgijska duhovnost, odnosno pobožnost, izgubila na svojoj eklezijalnoj i na svojoj eschatološkoj dimenziji. Liturgija, naravno, i dalje, makar i tako usmjerena, ostaje središte života Crkve. No prilično se zaboravilo da nas ona uvijek nanovo veže s trima nedvojbenim i neodvojivim stvarnostima vjere: sa svijetom u kome treba da se inkarnira Kraljevstvo, s Crkvom koja je prasakrament istoga Kraljevstva i sa samim Kraljevstvom koje vjernike stavlja u prisutnost živoga i u život prisutnoga Krista »već sada«, i u »još ne« očitovanja njegove slave.¹⁰ O drugom raskolu — teologije od duhovnosti — govorit ćemo kasnije.

Čini se, prema tome, da bi danas naša dužnost bila da se vratimo na prvotno liturgijsko događanje, ne u arheološkom smislu, nego u smislu shvaćanja evanđeoske ideje izražene Očenašom — »Dodi Kraljevstvo tvoje«! U mentalitetu prožetom kulturom slike, mnogostrukim zorovima koji se šire aktualnim sredstvima za komunikacije — *mas media*, a koje hvatamo gotovo strastveno i bez dovoljne kritičnosti i kontrole, ulaženje u gore izloženu, danas zaboravljenu, Božansku stvarnost nije nama jednostavno moguće bez mirnog razmišljanja, bez potrebne sabranosti, bez nekog napona da pokušamo ponirati u Misterij; a to znači nije nam moguće bez elemenata molitve.

Afirmacija liturgije koja se ostvarila i još se uvijek ostvaruje iza Koncila, znak je vitalnosti kršćanstva. Ali ostaje pitanje naše sposobnosti poniranja u prebogat sadržaje liturgijskoga događanja. Sudjelovanje u liturgijskom zbivanju može postati, mada to zvuči neobično paradoksalno, stanovita forma lijenosti, ako se tek zaustavimo na izvanjskim gestama, oblicima, funkcijama, a da ne nastojimo prodirati u samu Tajnu. Liturgijska reforma ne donosi znatnijih poboljšanja u životu vjernika ukoliko ovi djeluju samo jer su potaknuti mnoštvom učesnika, a da sami pri tome ne sudjeluju dovoljno, a da im nitko nije ni nastojao otvoriti poglede dubinskog značenja liturgijskog događanja, pa da zatim sami ne prionu srcem i dušom, punim osobnim zalaganjem da što adekvatnije shvate liturgijski čin.

Interesi zajednice i njezina traženja, njezine težnje za produbljanjem i poniranjem u Tajnu, što se danas snažno čuti kao reakcija na jučerašnji individualizam, posve odgovaraju Božjemu planu, koji nas želi vidjeti sjedinjene u ostvarivanju spasenja, u hodu prema eshatonu. Upravo ta toliko Božja i toliko kršćanska dimenzija štiti i uzdiže samu vrijednost osobe krštenjem ugrađene u tijelo Crkve. Činioci liturgije ne čine brojke, nego su punopravne osobe s punosvjesnom odgovornošću. One se slobodno

¹⁰ Th. KLAUSER, *Die abendländische Liturgie von Aeneas Silvius Piccolomini bis heute*, Basel 1962; J. A. JUNGMANN, *Liturgie der christlichen Frühzeit*, Fribourg 1967; J. LÉCUYER, *Die liturgische Versammlung*, u *Concilium* 2 (1966), str. 79—87.

međusobno ujedinjaju s uzvišenim ciljem doživljavanja Kraljevstva. U tom je vidu jasno: što je dublji, što je jači, proživljeniji osobni angažman, osobna dispozicija, to će izražajnije, plodnije, učinkovitije u smislu konverzije i produbljenja biti zajedničko sudjelovanje, svjesno učestvovanje u Kristovoj Tajni, u otajstvu Kraljevstva. Stoga svijest i doživljaj osobnoga odnosa s Bogom silno pridonose dubini proživljavanja liturgijskog događanja i promiču zajedništvo među braćom, priječe omasovljenje i onakav komunitarizam koji bi ukidao osobne vrijednosti. S tog gledišta očita je potreba osobnoga kontakta s Bogom, osobnoga poniranja u stvarnost, osobne, štaviše, trajne molitve.

Kršćanstvo u kome se ne bi molilo bilo bi tek prepolovljeno kršćanstvo. Bilo bi lišeno svoje životnosti, mogućnosti razvitka i bilo kakvog napretka. Bilo bi predano na milost i nemilost riziku nekog povijesnog trenutka, posebno prikladna za daljnji razvitak i napredak Crkve. — Što da u tom svjetlu kažemo o tendencijama koje se danas javljaju da se ta unutarnja dimenzija, taj duhovni napon naše kršćanske egzistencije, ono što nazivamo molitvom, potisne u drugi plan, a da se dade primat raznolikim akcijama? Ne misli se da će one bez te osnovne kršćanske inspiracije i nosivosti ostati prazne, ispražnjene »praporac koji ječi i mjed koja zveči«. Božje Kraljevstvo sadržava dublje i sudbonosnije dimenzije.¹¹

»Dodi . . .«

Govoreći o liturgiji, nemamo pred očima ceremonije: riječi, pokrete . . . Govor je o mnogo dubljoj stvari, o liturgiji ukoliko je izvor prebogat nove dimenzije i nepatvorenog novog iskustva Crkve, u odnosu prema svijetu. Nekoć je važno geslo »lex orandi, lex credendi« — liturgija se smatrala normom kršćanskog vjerovanja. Danas se ide za tim da u dubokoj inspiraciji koju liturgija u sebi nosi ponovno otkrijemo isti zakon, da »lex orandi« za sve nas doživi svoju afirmaciju kao »lex credendi«. Ide se za tim da čitavu liturgiju u njenom bogatstvu, napose Euharistiju, otkrijemo kao velik i neodoljiv znak tajinstvenog života u Duhu Svetom, kao sakrament Crkve. Time bismo nanovo otkrili i samu Crkvu u njenom najdubljem i najljepšem događanju, otkrili bismo je u dinamičnosti Duha — u činu, Crkvu kao sakrament Krista i njegova dolaska — paruzije, kao oživotvorenje Božjega Kraljevstva; ulaz u »već sada« nazočno Kraljevstvo »ljubavi i mira«, i prijelaz onome što »još nije« ovdje, ali što u nadi očekujemo. Liturgija Crkve, napose Euharistija, takve su stvarnosti koje nam omogućavaju da vidimo svijet i svjetske realnosti s njihove prave

¹¹ J. GELINEAU, *Il luogo dell'assemblea cristiana*, u *Nelle vostre assemblee, Teologia pastorale delle celebrazioni liturgiche*, u kolaboraciji mnogih autora priredio J. GELINEAU, Queriniana — Brescia 1970, 183—185, 189—190; — isti, na istom mjestu, str. 40—41; B. NEUNHEUSER, *De spiritualitate liturgica, Expositio quaestionum fundamentalium* (Pro manuscripto), Romae 1967; J. BERNAL, *Liturgia, incontro con Dio, Basi per una teologia liturgica*, Roma 1970; — isti, *Una Liturgia viva, Per una comunità cristiana rinnovata*, Napoli, Ed. Domenicane Ital., 1970.

strane. One nas osposobljavaju da i teologiju »de realitatibus terrestribus« — o zemaljskim stvarnostima u svjetlu koncilske obnove gledamo zaista kao izvor i uvjet nove vizije odnosa Crkve i svijeta. One nam, napokon, omogućavaju s prave strane pogled na »predmete« teologije: na Boga, čovjeka i na svijet.¹²

Ako za tim treba da ide koncilska obnova, onda bi se stručnjacima i ideolozima aggiornamenta moglo činiti naivnim postavimo li pitanje: mora li koncilska obnova, današnja teologija, obnovljena liturgija — moraju li biti ukorijenjene u nanovo otkrivenoj vrijednosti kršćanske eshatologije? Prije svega, eshatologija nije, kako se obično vulgarno misli, bijeg od svijeta. Ona nije zatvaranje u ghetto. Naprotiv, eshatologija je izvor i temelj kršćanske nauke o svijetu i o djelovanju Crkve u svijetu. Združiti svijet, svu ljudsku djelatnost, sav gigantski napon čovjeka, svaki atom svemira uz eshaton, uz ono što očekujemo i što ima doći, uz posljednju stvarnost Božjega Kraljevstva, znači otkriti njihov sveobuhvatni, najdublji i jedinstveni smisao.¹³ A »locus« — mjesto tog proživljavanja prije svega je liturgija. Eshatologija, naime, nije tek nauka. Ona je najdublja i najsudbinskija dimenzija cjelokupne vjere i čitave teologije. Ona je duh koji iznutra nadahnjuje svu misao i sav život Crkve. Ona je kvasac koji prožimlje čitavo tijesto Božjega naroda. A specifična funkcija liturgije upravo se i sastoji u žarenju te tajanstvene dimenzije, toga duha u otkrivanju i saopćavanju eshatona. Oduzmemo li tu dimenziju Crkvi, ona se sroza na jednu među ostalim ljudskim ustanovama sa nerazmjernim, stranim i teškim zahtjevima za čovjeka, pogotovo čovjeka današnjice, pomislmo li samo na moralne vrijednosti obiteljskog života i slično.

---

¹² Usp. studije koje su objelodanili J. GELINEAU, G. ARAUND, P. FARNÉS, P. JOUNEL, L. MALDONADO, u trećem i četvrtom dijelu citirane knjige *Nelle vostre assemblee*, itd., str. 435—619; J. BERNAL, *Liturgia, De institutionibus generalibus*, skripta, Romae 1967, osobito *Caput VI — Liturgia, vita religiosa et eschatologia*, str. 53 sl.; V. S. JANERAS, *L'Iniziazione cristiana nella tradizione liturgica Orientale* (Pro manuscripto), Romae 1968; S. MARSILLI, *Introductionis generalis in Liturgiam*, *Quaestiones selectae* (Pro manuscripto), Romae 1968; — isti, *Theologia liturgica, De nomine et conceptu Liturgiae* (Pro manuscripto), Romae 1968. T. ŠAGI-BUNIC, *Ali drugog puta nema*, itd., pod naslovom *Liturgijska obnova*, str. 35—48, među ostalim kaže: »Skupljajući se na svetu misu mi ne dolazimo samo da se sastanemo sa svećenikom i da nešto mi učinimo, već da se sastanemo sa živim Gospodinom Kristom i da On nešto učini, s nama i u nama izvede.« (Str. 41)

¹³ Ovdje nije govor o »paruziji« ili iščekivanju Kristova dolaska kako je u počecima Crkve bilo zahvatilo vjernike. »Obuzeti uskrsnom i duhovskom svjetlošću: oni su izgleda pomišljali da će se Krist odmah vratiti. Solunska zajednica još održava to uvjerenje svojim poučnim pretjeravanjima: pokojnici neće imati udjela u blagoslovu paruzije (1 Sol 4,13. . .); rad nije više potreban jer Gospodin dolazi (2 Sol 3,6); štaviše, paruzija se već dogodila. Ispravljajući te samoobmane, Pavao nikad ne kaže da će se paruzija dogoditi nakon dugog vremena; naprotiv, on se i sam zanosi nadom da će tada biti još na životu. (1 Sol 4,17) On ostaje naročito pri obavezi budnosti, jer će »Dan Gospodnji« doći kao lopov u noć. (1 Sol 5,2) Uostalom, blizinu paruzije teško je izraziti a da ne bude projicirana na bročjanik vremena; što je skorajnje, izgleda u vremenski »blizu«. Upravo zato pisci Novoga Zavjeta predočuju paruziju kao »bližu« sada negoli u početku (Rim 13,11): Dan se približio, sud neposredno predstoji (1 Pt 4,5 sl.); još malo, i Dan koji ima doći bit će tu (Heb 10. 25.37). Isus reče: »Dolazim uskoro.« (Ork 22,20) (*Rječnik biblijske teologije*, 179)

Sada nastaje pitanje: možemo li mi danas, u ovoj epohi tehnizacije i automacije, sekularizacije i laicizacije, ponovo vratiti Crkvi ono što je ona imala na početku svoga opstanka? Ne misli se ovdje na neki povratak u arheološkom smislu, na načine, oblike, ambijente . . . Radi se o primordijalnoj njenoj karizmi koja se do tako zamjerne visine žarila u liturgijskom događanju. Može li Crkva sebi pridobiti opet ono što je stoljećima u tom pogledu izgubila?

S jedne strane, čini se, da ni jedna teološka refleksija, pa bila ona ma koje vrste, neće moći srušiti narav i originalno nadahnuće liturgije, to jest ono nadahnuće koje liturgija u svojim najdubljim dubinama ima i nosi. Ima teoloških refleksija koje to nadahnuće otkrivaju. I treba to nadahnuće otkriti do kraja. Zadnjih pedesetak i više godina liturgičari poput Parscha, Guardinija i drugih stvorili su liturgijski pokret. Ti i slični autori nastojali su prekinuti s teološkom i pijetističkom superstrukturom kako bi se uzmogao i danas pronaći autentičan duh liturgije. Osobito je to očito na području pashalnog otajstva u slavljenju Uskrsa. Tu nam je danas mnogo očitiji onaj dvostruki prijelaz — iz života u smrt i iz smrti u život. Radi se, dakle, o otkrivenju, o prijelazu iz jednog svijeta u drugi, iz ovozemne zaskrbljenosti u misterij Božjega Kraljevstva, koji se proživljava u mogućoj punini ovdje na zemlji, kako je rečeno, u zauzetosti i angažmanima oko izgradnje svijeta.

S druge strane, ono što je za Crkvu liturgija, to je na neki način za pojedinca člana Božjega naroda osobna molitva. Ne treba dokazivati da ne postoji kršćanski život bez dimenzije molitve. No važno je naglasiti da je osobna molitva napor koji nas ubacuje u stvarnost Božjega Kraljevstva i njegovo iskustvo. Dakako, ne napor u pelagijanskom ili semipelagijanskom smislu. I ne treba se bojati da bismo zbog kontakta s Bogom mogli zanemariti svoje dužnosti u svijetu. Naprotiv, kako je već prije naglašeno, kršćanin će u iskustvu Kraljevstva, u onome što se prema Pavlu imenuje »mir i radost u Duhu Svetom« — a što je bit Božjega Kraljevstva — daleko angažiranije ostvarivati svoje zemaljske zadatke. Njegova izgradnja svijeta u toj perspektivi ima svoju najdublju vrijednost.

Čini se da takvo svjedočanstvo ima malo mjesta, gotovo je odsutno u povijedanju i istraživanju autentičnih elemenata koncilske obnove. Taj, nama se čini, osnovni vidik, kao da je zapušten. Pa kad bismo potražili razloge tome, možda bismo došli do nečega što bismo okarakterizirali kao posljedice stanovitog teološkog unilateralizma, izobličenja. To bi bio onaj drugi raskol, koji smo gore navijestili, raskol između teologije i duhovnosti, odnosno kršćanske pobožnosti. Očito je, naime, da teologija u svom trijumfalnom »usponu«, zanemarujući liturgiju kao »locus theologicus«, u pravom smislu riječi zanemaruje duhovnost, odnosno kršćansku zdravu pobožnost. Odatle i osamljenost duhovnosti. Ona je protjerana u neki odjel ili čekaonicu rezerviranu samo za mistiku. Time se, dakako, duhovnost poriče kao teološki izvor. Zbog toga, nadalje, mi danas primjećujemo da teologija, svedena na sasvim racionalnu i sebi dovoljnu strukturu,

stvarno razoružana nasuprot jakim i zavodljivim filozofijama, svršava time da žalosno usvaja te filozofije kao kriterij i kao svoj temelj: »povijest«, »egzistenciju«, »politiku«, »nadu« . . . A lišila se svojih autentičnih izvora: liturgije i duhovnosti. Kida sa stvarnošću koja jedina omogućuje ispravan hod, ispravnu orijentaciju, dijalog s Bogom primjeren Bogu i dijalog sa svijetom dostojan svijeta. Možda će biti teška riječ, ali smo uvjereni, ako bi obnova išla tim putovima, sondiranim raznim filozofijama i filozofskim refleksijama, zanemariivši dva osnovna svoja izvora, ona bi se izvrgla pogibelji pravog brodoloma. Stoga je važno ponovno naglasiti: *neće biti koncilске obnove, svakako ne autentične koncilске obnove u duhu velikih koncilskih dokumenata, ne bude li prije svega duhovne obnove.*¹⁴

Krivo bi netko zaključio kad bi mislio da se ovdje radi o »alarmu« na kvantitetu molitve, možda čak u pijetističkom smislu. Radi se o nastojanju da se prebrodi i otkloni tragična podjela, raskol, između *iskustva* Kraljevstva Božjega i *misli* Crkve. Prvo je jedini izvor, vodič i ostvarenje drugoga. Prvo je jedini pokretač uistinu kršćanskog djelovanja u svijetu. A pridobiti natrag sebi to iskustvo nije moguće bez autohtonog doživljavanja liturgije i osobne molitve. Lijepi su dijalozi, konferencije, predavanja svake vrste, ponosni smo na današnju tiražu katoličke štampe, ali spomenuto iskustvo ne otkriva se na taj način, bar ne samo na taj način. Ono je bilo i bit će uvijek prisutno, no treba ga otkriti, ponovno doživjeti. I stoga, čini se neminovnim, moramo ponovno otkriti vrijednost liturgije i osobne molitve kao uvjet tog iskustva, kao izvor i uvjet koncilске obnove.

Razvitak kršćanstva bez molitve jedva se može zamisliti a da ne izgubi na svojim osnovnim postavkama, da ne bude poljuljano u temeljima. Kršćanstvo pretežno socijalnoga tipa centrirano na čovjeka i na naglašavanje ljudskih prava, riskira da stavi u pozadinu ili bar da zasjeni Božja prava. Time bi ono prestalo da bude vjera u kojoj je gravitaciona točka svih odnosa osobni Bog. Umjesto osobnog Boga gravitaciona točka postao bi čovjek, da li u Nietzscheovom ili u kojem drugom smislu, u smislu sekularizacije ili teologije »smrti Boga«, nije za taj stav od bitne važnosti. Gravitaciona točka bila bi solidarnost među ljudima, filantropija, humanizam . . . A kriza vjere počinje tada kada čisto svjetovne službe, svjetovne dužnosti, svjetovni pogledi, čisto humana solidarnost stupe na prvo mjesto pred Objavom. »Bez vlastitog, intimnog, trajnog života unutarne molitve, vjere i ljubavi«, govorio je Pavao VI 20. kolovoza 1969, »nije moguće saču-

---

¹⁴ I. BOGLIOLO, interpretirajući koncilsku obnovu, piše: »Trajno se obnavljati jedna je od bitnih karakteristika Crkve i također prva karakteristika kršćanskoga života, a to je neprekinuti zahtjev za unutarnjim nastojanjem prema svetosti koji implicira pokornički zahtjev uvijek prema gore, neprekidno obraćanje Bogu. Put kršćanskoga života je neprekinuta *metanoja*, zapravo *unutarnja metanoja*.« (*Rinnovamento*, u *Dizionario del Concilio Ecumenico Vaticano Secondo*, itd., str. 1724—1725)

vati se kršćanima, nije moguće s korišću i značajki sudjelovati u procvatu obnovljene liturgije, nije moguće djelotvorno podati svjedočenje o onoj kršćanskoj autentičnosti o kojoj se često danas govori.«¹⁵

Ako ikada, danas u vidu ostvarenja koncilske obnove treba da uočimo bitno, metafizičko značenje i metafizičku vrijednost Kristove i naše molitve »Dodi kraljevstvo tvoje«.

---

¹⁵ Papin govor citiran prema cit. A. MARCHETTI, *Cristianesimo senza preghiera*, u *Rivista di vita spirituale*, 1970/1, str. 83; — u posljednje vrijeme javlja se sve više članaka i studija o molitvi kao o nužnoj potrebi koncilske obnove. Ponekad su ti članci alarmantni, ponekad izražavaju stavove pesimizam, ponekad su pisani jako kompromisnim tonom, ponekad odilaze u ekstreme. Vrijedno je upozoriti na studije: K. RÄHNER, *Vom Beten heute*, u *Geist und Leben* 42 (1969), str. 6—17. Isti je članak rezimirao i objavio na talijanskom poznati teol. časopis *Rassegna di teologia, Supplemento* n. 5 (1970), str. 95—99. — K. RÄHNER, *Thesen zum Thema »Glaube und Gebet«*, u *Geist und Leben* 42 (1969), str. 177—184; J. SUDBRACK, *Vom mündigen Beten*, u *Geist und Leben* 44 (1971), str. 93—102; — isti *Probleme-Prognosen einer kommenden Spiritualität*, Echter Verlag, Würzburg 1969; R. VOILLAUME, *Pregare per vivere*, Cittadella ed., Assisi 1971; I. HAUSHERR, *Pregiera di vita — vita di preghiera*, Ed. Paoline, Milano 1967, itd.